

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โดยสภาพพื้นฐานสังคมไทย เป็นสังคมเกษตรกรรม อาชีพหลักของประชากร คือ การเพาะปลูก รองลงมา คือ การประมง เลี้ยงสัตว์ แต่เดิมระบบการผลิตส่วนใหญ่ยังอาศัยการพึ่งพาธรรมชาติ การประกอบอาชีพทางการเกษตรส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเป็นฤดูกาล มีช่วงเวลารผลิต การเก็บเกี่ยวผลผลิตแตกต่างกันไปตามลักษณะธรรมชาติของพืชผล ด้วยเหตุนี้เกษตรกรจึงมีเวลาว่างเป็นบางช่วง ประกอบกับลักษณะการผลิตส่วนใหญ่เกษตรกรยังอาศัยเทคโนโลยีพื้นบ้านที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ยังใช้อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้นเองตามความจำเป็นในการใช้สอยในงานแต่ละอย่าง โดยการผลิตส่วนใหญ่ใช้ฝีมือแรงงานตนเอง หรือกลุ่มคนภายในชุมชน อาจใช้เครื่องมืออุปกรณ์ตามที่จำเป็น จึงเกิดหัตถกรรมพื้นบ้าน กิจกรรมการพัฒนาสร้างสรรค์ที่ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนชนบทที่ทำความเข้าใจกับการเกษตรมาโดยตลอด ดังจะเห็นจากเครื่องมือ อุปกรณ์ที่ใช้ในการดักจับสัตว์น้ำ เครื่องภาชนะที่ใช้เก็บผลผลิต การเกษตร ตลอดจนเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เป็นผลงานสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยที่มีความประสานสอดคล้องกับคตินิยม ขนบธรรมเนียมของชุมชน แต่เดิมนั้นจะผลิตเพื่อสนองความจำเป็นการใช้สอยภายในครอบครัว วัตถุประสงค์ได้จากท้องถิ่นนั้น ๆ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่รู้จัก ได้แก่ เครื่องจักสาน ผ้าทอพื้นเมืองและเครื่องปั้นดินเผา ฯลฯ (กระทรวงอุตสาหกรรม, 2541, หน้า 1-2) ซึ่งแต่ละผลิตภัณฑ์นั้นจะมีลักษณะเด่นเฉพาะตัว มีความสวยงามเป็นธรรมชาติ มีคุณค่าน่าใช้ โดยเฉพาะเครื่องจักสานซึ่งผลิตเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตตามสภาพความเป็นอยู่ของแต่ละท้องถิ่น และมีวิธีการผลิตที่แตกต่างกันไป เช่น วิธีจัก วิธีสาน วิธีถัก วิธีทอ จากวัสดุที่หาได้ง่าย และมีอยู่ตามท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หวาย ใบลาน กก ฟาง ใบและก้านมะพร้าว เป็นต้น

แม้งานหัตถกรรมจะหมายถึงสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยมือและมุ่งสนองประโยชน์ใช้สอย ตามความจำเป็นในการดำรงชีพเป็นหลักใหญ่ แต่โดยธรรมชาติของการสร้างสรรค์งานย่อมมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาอยู่ตลอดเวลา งานหัตถกรรมพื้นบ้านเมื่อพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ในด้านประโยชน์ใช้สอยแล้ว ผู้สร้างก็มีความชำนาญในการสร้างสรรค์งานจากการสืบทอดมาช้านานจึงย่อมมีการพัฒนาฝีมือให้ดีขึ้น มีการปรับปรุงในด้านความละเอียด ประณีตในงานมากขึ้น เน้นคุณค่าทางศิลปะเป็นการพัฒนางานให้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

งานหัตถกรรมพื้นบ้านมีความสำคัญ ทั้งต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยทั่วไป และต่อชุมชนสังคมส่วนรวม ไม่ว่าจะด้านอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต การให้คุณค่าทางจิตใจ จากความงาม ความประณีต ความเป็นลักษณะเฉพาะถิ่น อันจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาคภูมิใจในความเป็นไทย และพัฒนาไปสู่การสร้างสรรค์งานในวงกว้างขึ้น พัฒนาเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้แก่ชุมชนท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมสร้างเศรษฐกิจของชาติบ้านเมือง

เครื่องจักสานได้วิวัฒนาการไปตามกาลเวลา จากการผลิตเพื่อใช้ภายในครอบครัว มาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย ซึ่งนับว่ากลุ่มสินค้าหัตถกรรมไทยเป็นสินค้าที่มีความสำคัญยิ่งต่อเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ของประชาชนคนไทยในแต่ละภาคของประเทศ เพราะเป็นแหล่งเพิ่มรายได้ เพิ่มการจ้างงาน และลดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่ตัวเมือง นอกจากนี้สินค้าที่ผลิตยังสามารถส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ หรือจำหน่ายเป็นสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวได้อีกด้วย

จากการทำงานศิลปหัตถกรรมมีความสำคัญต่อสังคม จึงมีการส่งเสริมพัฒนางานศิลปหัตถกรรมให้กว้างขวางมากขึ้น ปัจจุบันสินค้าศิลปหัตถกรรมมีหลายประเภท ซึ่งอาจแบ่งตามวัตถุประสงค์การผลิต กรรมวิธีการผลิต ประโยชน์ใช้สอย หรืออาจจัดแยกแยะตามวัสดุที่ใช้ผลิต ซึ่งมีมากมายหลากหลาย สามารถแยกย่อยได้หลายประเภท แต่ที่มีใช้คือ มีการใช้อย่างกว้างขวาง แสดงถึงภูมิปัญญาไทย ทั้งด้านความสวยงาม ประโยชน์ใช้สอย สามารถสร้างรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง คือ งานหัตถกรรมจักสาน

ไม้ไผ่ เป็นวัตถุดิบที่หาง่ายในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้คนแถบภาคอีสานและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม้ไผ่นับเป็นพืชที่สามารถใช้เป็นปัจจัยสี่ในการดำเนินชีวิต เริ่มตั้งแต่ใช้เป็นอาหาร เป็นที่อยู่อาศัยหรือนำมาประยุกต์ทำเป็นเครื่องประดับ นุ่งห่ม และใช้เป็นยารักษาโรคได้อีก เนื่องจากไม้ไผ่มีมากด้วยสรรพคุณเพียงนี้ จึงไม่น่าแปลกใจที่ไม้ไผ่จะกลายมาเป็นวัตถุดิบสำคัญในการยังชีพของผู้นคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองที่มีไม้ไผ่หลากหลายชนิดให้ได้ใช้ประโยชน์ อย่างอำเภอพนัสนิคมในปัจจุบัน พื้นที่ส่วนใหญ่ มีการทำจักสานเพื่อเป็นทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม หลังว่างเว้นจากการทำงานหลักอื่น ๆ โดยตำบลหรือชุมชนจักสานส่วนใหญ่ ได้แก่ ตำบลไร่หลักทอง ตำบลนาคะตุม ตำบลสระสีเหลี่ยม ตำบลนาวังหิน ตำบลหนองปรือ และบริเวณชุมชนย่อยที่ 1 และชุมชนย่อยที่ 3 ในเขตเทศบาลเมืองพนัสนิคม ฯลฯ ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านจะมีเอกลักษณ์ในการจักสานที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยรวมแล้ว ความพิเศษของเครื่องจักสาน อำเภอพนัสนิคม นั้น อยู่ที่ความประณีตและฝีมือการสาน ลวดลายโบราณ ที่นับว่าหาพบได้ยากในปัจจุบัน และในแต่ละชุมชนได้มีการพัฒนาฝีมือ พัฒนารูปแบบและลวดลายของเครื่องจักสานของตน ให้ร่วมสมัย อยู่เสมอ ก่อให้เกิดผลงานที่มีความงดงามและความหลากหลาย เป็นที่ดึงดูดใจต่อผู้ที่ได้มาพบเห็น

แต่เนื่องจากปัจจุบันนี้เทคโนโลยีต่าง ๆ ได้ก้าวหน้าไปมาก การสื่อสารที่ทันสมัย ทำให้ต้องมีการพัฒนารูปแบบหรือการใช้งานของเครื่องจักรสานให้เข้ากับยุคสมัยในปัจจุบันและเพื่อเป็นการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวเมืองพนัสนิคม เพื่อมาชมสินค้าหัตถกรรมเครื่องจักรสานและซื้อสินค้าไปเป็นของขวัญ หรือของฝากเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนหรือองค์กรที่ผลิตสินค้า งานจักรสาน ไม้ไผ่ของเมืองพนัสนิคม ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญประจำจังหวัดชลบุรี คือ “ทะเลงาม ข้าวหลามอร่อย อ้อยหวาน จักสานดี ประเพณีวิ่งควาย” หัตถกรรมจักรสาน ไม้ไผ่ของชาวพนัสนิคม เป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคนกว่าร้อยปีแล้ว เกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งชุมชนในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยท้าวทุม (พระอินทอาษา) เจ้าเมืองพนัสนิคมคนแรก (ต้นตระกูลทุมมานนท์) เป็นผู้นำครอบครัวชาวลาวเข้ามาสวามิภักดิ์และได้รับพระราชทานให้ตั้งเมืองพนัสนิคมขึ้น ชาวลาวที่อพยพเข้ามานั้น มีฝีมือทางด้านงานจักสานติดตัวมา จึงได้นำไม้ไผ่ที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในเมืองพนัสนิคม มาสร้างสรรค์เป็นงานจักสานนานาชนิด และได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา จนกลายเป็นงานหัตถกรรม ไม้ไผ่ประจำท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและเป็นที่รู้จักทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ

หัตถกรรมจักรสาน ไม้ไผ่ของชาวพนัสนิคม มีการรวมกลุ่มแต่ยังไม่เข้มแข็ง ซึ่งผู้ผลิตส่วนใหญ่เป็นคนในแต่ละครัวเรือน ซึ่งใช้ทุนส่วนตัวของตนเอง โดยไม่มีการตั้งชื่อหรือมีสัญญาจ้างในลักษณะธุรกิจที่แน่นอน ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ทำเป็นอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ผู้ผลิตจะได้รับการถ่ายทอดฝึกหัดจากบรรพบุรุษสืบทอดติดต่อกันมาชั่วลูกชั่วหลาน แต่ทุกวันนี้วิธีการผลิตและการตลาดยังไม่ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาในแนวทางที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งในอดีตจะพัฒนารูปแบบมาจากประสบการณ์ที่ได้รับมาแล้ว นำมาบูรณาการใช้กับการผลิตและการตลาดได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น หากแต่การดำเนินงานที่จะให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องประกอบด้วยกระบวนการทำงานที่ชัดเจนสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและการตลาดในปัจจุบัน ซึ่งปัญหา คือ การขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ทางด้าน การตลาดที่จะมาช่วยวางแผนการผลิต การตลาด การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การขาดองค์กรที่จะเข้ามาทำหน้าที่ด้านการตลาดอย่างถาวร การขาดแคลนเงินทุนในการผลิต และปัญหาด้านการผลิต ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้ไม่ตรงกับความต้องการของตลาด คุณภาพไม่ได้มาตรฐาน

จากปัญหา และความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาวิจัยและพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเครื่องจักรสาน เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับเป็นแนวทางในการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเครื่องจักรสานของอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โดยการศึกษา การผลิต การตลาด และปัญหาอุปสรรคของสินค้าเครื่องจักรสานของอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ให้มีประสิทธิภาพก่อให้เกิดรายได้ที่เพิ่มขึ้นของแต่ละครัวเรือนในอนาคต

คำถามวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของงานหัตถกรรมเครื่องจักสานของอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นอย่างไร
2. กระบวนการผลิต แรงงานการผลิต และวัตถุดิบ มีผลต่อการพัฒนาสินค้าหรือไม่ อย่างไร
3. ผู้จำหน่ายสินค้ามีผลต่อการพัฒนาสินค้าหรือไม่ อย่างไร
4. รูปแบบสินค้า และบรรจุภัณฑ์สินค้า มีผลต่อยอดขายหรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทราบประวัติและความเป็นมาของงานหัตถกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี
2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิต แรงงานการผลิต และวัตถุดิบ มีผลต่อการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเครื่องจักสานพนัสนิคม
3. เพื่อศึกษาว่าผู้จำหน่ายสินค้า มีผลต่อการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเครื่องจักสานพนัสนิคม
4. เพื่อศึกษารูปแบบสินค้า บรรจุภัณฑ์สินค้า มีผลต่อยอดขาย

ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตของเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ทำการศึกษาประวัติและความเป็นมาของงานหัตถกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี กระบวนการผลิต แรงงานการผลิต และวัตถุดิบ มีผลต่อการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเครื่องจักสานพนัสนิคม ผู้จำหน่ายสินค้า มีผลต่อการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเครื่องจักสานพนัสนิคม และรูปแบบสินค้า บรรจุภัณฑ์สินค้า มีผลต่อยอดขาย

ขอบเขตของพื้นที่

กลุ่มผลิตหัตถกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ขอบเขตของระยะเวลา

ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลทำการเก็บข้อมูลระหว่างเดือน มีนาคม 2553 – กรกฎาคม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นแนวทางในการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเครื่องจักสานให้ตรงกับความต้องการของตลาดหรือผู้ซื้อสินค้า
2. เป็นแนวทางในการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเครื่องจักสานให้ยั่งยืนอยู่กับอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี
3. ได้รูปแบบ/ แนวทางการส่งเสริมเผยแพร่ที่เป็นระบบและยั่งยืนมั่นคง เพื่อสืบสานและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในวงกว้างต่อไป

นิยามศัพท์

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ หมายถึง การค้นคว้า การออกแบบ การผลิต การปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงที่เน้นให้ผลิตภัณฑ์มีลักษณะทางด้านแนวความคิด เพื่อให้เกิดเป็นผลผลิตที่มีลักษณะแปลกไปจากเดิมและดีขึ้นกว่าเดิม

เครื่องจักสาน หมายถึง เครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือหวาย จากฝีมือความคิด ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีลักษณะรูปร่างแตกต่างกันไปแต่ละท้องถิ่นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศ วัสดุอุปกรณ์ คตินิยม และอาชีพของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ คำว่า เครื่องจักสาน แยกความหมายของคำได้คือ จัก หมายถึง การนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉกหรือริ้ว ส่วนคำว่า สาน หมายถึง การนำเอาวัสดุที่เตรียมมาแล้วมาสานประดิษฐ์ให้เป็นรูปร่างและลวดลายต่าง ๆ ขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งคือการถักซึ่งเป็นขบวนการประกอบทำให้เครื่องจักสานสมบูรณ์เสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอกวัสดุที่นำมาใช้สาน ได้แก่ ไม้ไผ่ หวาย กก ป่าน กระจูด ลาน ลำเจียก เตย และย่านลิเภา เป็นต้น

ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่จักสานโดยใช้ไม้ไผ่ เป็นผลิตภัณฑ์ชนิดหนึ่งที่มีความคงทนและมีความหลากหลายในรูปแบบผลิตภัณฑ์และการใช้สอย ปัจจุบันมีการพัฒนารูปแบบให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคแต่ยังคงไว้ซึ่งลวดลายและคุณค่าทางศิลปะ และสิ่งสำคัญคือ ไม้ไผ่เป็นวัสดุที่ย่อยสลายได้ง่ายไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

ประโยชน์ใช้สอย หมายถึง การนำผลิตภัณฑ์ไปใช้อย่างมีคุณภาพและเหมาะสมตามความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน

ผู้ประกอบการ หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน

ผู้บริโภค หมายถึง ผู้ที่สนใจและมีความต้องการใช้ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานทั้งเพศชายและเพศหญิง โดยไม่จำกัดระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้

ผู้ผลิต หมายถึง แรงงานที่ทำหัตถกรรมเครื่องจักสานในอำเภอพนัสนิคม

ตลาด หมายถึง แหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างผู้คนในชุมชน

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University